

CHUST HUNARMANDCHILIGI

Olimjonova Maftuna Farhodjon qizi

Namangan davlat universiteti tayanch doktoranti.

E-mail: maftuna_olimjonova@mail.ru. Tel: +998932271893

Anotatsiya:

Namangan viloyati hududida qadimiy shaharlar mavjud bo'lib, ularda qadimdan an'anaviy hunarmandchilik shakllangan. Ushbu maqolada namangan viloyatining qadimiy Chust do'ppilari, pichoqlari, haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: madaniy meros, Chust do'ppilari, Chust pichoqlari, an'anaviy badiiy hunarmandchilik.

Аннотация:

На территории Наманганской области расположены древние города, в которых с древнейших времен формировались традиционные ремесла. В данной статье рассматриваются древние чустские шапки и ножи Наманганской области.

Ключевые слова: культурное наследие, чустские шапки, чустские ножи, традиционные художественные промыслы.

Abstract:

There are ancient cities in the territory of Namangan region, in which traditional crafts have been formed since ancient times. This article discusses the ancient Chust caps and knives of the Namangan region.

Key words: cultural heritage, Chust caps, Chust knives, traditional artistic crafts.

Ajdodlarimiz qoldirgan moddiy va madaniy ashyolar shu qadar rang-barang va behisobki, bunga arxeologik yodgorliklar yaqqol misol bo'la oladi. Bu yodgorliklar bir necha ming yillik tariximizning sirli sahifalari, bobolarimiz qadoq qo'llarining zaminda qolgan o'chmas izlari, otalarimizning madaniy merosi, o'z davridagi go'zallik olamining mezonidir. O'lkamizdagi har bir arxeologik yodgorlik, tepaliklar xalqimizning o'tmishdagi boy madaniyati va san'atini saqlab qolgan bebaho xazinalardir.

Farg'ona vodiysi qadimdan o'zining an'anaviy badiiy hunarmandchiligi bilan dunyoda mashhurdir. Xususan Namangan viloyati hududida hunarmandchilikning juda ko'plab turlari rivoj topgandir.

Namangan qadimiy shaharlaridan biri Chust shahri bo'lib, u o'zining do'ppido'zlik san'ati va pichoqlari bilan mashhurdir.

Chust shahri Namangan shahridan 37 km uzoqlikda joylashgan. Namangan viloyatining ushbu shahri Farg'ona vodiysidagi eng qadimgi aholi punktlaridan biridir. Bronza davridagi aholi punkti Chust shahri yaqinida joylashgan. Shaharning o'zi pichoq ishlab chiqarish markazi sifatida tanilgan bo'lib, u

Chust pichoqlari nomi bilan mashhur bo'lgan.

Chust – asrlar davomida sivilizatsiyaning qaynoq qozoni, ilg'or g'oyalar va buyuk Mutafakkirlarning vatani bo'lgan. Tarix saxifalarida iz qoldirgan qadimiy shahar Chust kuplab qiyin davrlarni boshdan kechirgan taniqli va muqaddas maskan. Chust shahri tarixi bronza davriga ya'ni eramizdan avvalgi ikki minginchi yillarga to'g'ri keladi. Aniqrog'i, Chust 3700 yil oldin madaniyati gurkiragan makon hisoblanib, 4000 yoshda ekanligi ilmiy isbotlangan. Asosiy manbalar 1950-80 yillar oralig'ida hisoblanadi.

Mil.avv. II ming yillikning oxirida va miloddan avvalgi I ming yillikning boshlarida Farg'ona vodiysida Chust madaniyati Qadimgi Farg'onalik ilk dehqonchilik madaniyati bo'lib bobodehqonlarning dastlabki qishlog'I 1951-yilda arxeolog M.Ye.Voronev tomonidan Chust shahri yaqinidagi Buvanamozor deb atalgan buloq yoqasidan topib o'rganiladi.

Arxeologik qazishma ishlari paytida bu hududdan jez pichoqlar, bigizlar, metallga ishlov berishda ishlatilgan tosh qoliplar, to'qimachilikda qo'llanilgan suyakdan yasalgan taroqsimon asboblarning hamda minglab sopol idishlar, Uyro'zg'or buyumlari ichida, ayniqsa, naqshindor sopol idishlar ajralib turadi. Naqshlar asosan,

geometrik shaklda qora, jigarrang bo'yoq bilan idish sirtiga berilgan. Ayrim hollarda hayvon terisi (echki) ham uchraydi.

Qadimdan Chustda bronza qurollar, hunarmandchilik buyumlari, sopol idishlar tayyorlanib kelingan. Bronza qurollar tarkibida 5-7 foiz qalay, 5 foiz ruh aralashtirilgan. Kulolchilik sohasi ham rivoj topadi. Idishlar qo'lda yasalgan va sirlangan. Sopol idishlar uy xo'jaligida ishlatilgan qozon, xumcha, ko'za, tovoqlar bo'lib, ularga gul va geometrik chiziqlar chizilgan. Chust aholisi hayotida to'qimachilik rivojlangan. To'qimachilik dastgohiga tegishli urchuq toshlar, moki va suyak taroqlar barcha makonlardan topiladi. Hunarmandchilikda bronza o'roqlar yasalgan. Metallga ikkilamchi ishlov berish makon hududidagi ustaxonasida amalga oshirilgan.

Chust pichog'i – Namangan viloyatida vodiyning eng qadimiy shaharlaridan biri bo'lgan Chust shahrida usta hunarmandlar tomonidan tayyorlangan pichoq turi hisoblanadi. Chust pichog'i nafaqat chiroyli, balki g'ayrioddiy vazifalarni ham bajara oladi: u sochni osongina kesadi. Tig'ini to'g'ri o'tkirlasa, juda uzoq yillar xizmat qiladi. O'zbekistonda „Chust pichog'i“ atamasi „Yuqori sifatli pichoq“ iborasi bilan ma'nodosh sanaladi.

O'rta Osiyoda mil. avv. VIII asrda Bibiona qadamjosida mahalliy aholi pichoqchilik hunari bilan shug'ullanishgan. Mil. avv. VIII asrdan to XV asrga qadar Chustda faqat pichoq ishlab chiqarilgan. Shu sababli butun dunyoga Chust pichog'i nomi mashhur bo'lgan. Chust milliy pichoqlari ko'hna va qadimiy bo'lib, qo'l mehnati bilan tayyorlanganligi sababli dunyoning barcha mamlakatlarida xaridorgir mahsulot hisoblanadi. Haqiqiy Chust pichog'i har doim tashqi go'zalligi bilan boshqa pichoqlardan ajralib turadi.

O'rta asrlarda sayqallangan va mo'l-ko'l bezatilgan belbog' pichog'i harbiy zodagonlarning jasorat va zodagonlik belgisi hisoblangan. Nafaqat Markaziy Osiyoda, balki uning chegaralaridan tashqarida ham qimmat qurollar doimo yuqori baholangan. Farg'ona vodiysi eng qadimiy metallni qayta ishlash va temir qurol ishlab chiqarish markazlaridan biri bo'lgan. Qo'qon, Andijon va vodiyning boshqa shaharlaridan metall buyumlar Xurosondan Bog'dodgacha keng foydalanilgan. Keyinchalik qurolsozlar pichoq ishlab chiqarishga katta e'tibor berishni boshlaganlar. Va bugungi kunda Chust - bu badiiy hunarmandchilikning qadimgi markazi, shu kungacha ular milliy pichoqlarni to'qib, bosh kiyimlari kashtalarini tikib, juda ko'p vaqtlardan beri erkaklar milliy kiyimining asosiy atributi bo'lgan ko'p rangli "chorsi" - belbog' sharflarini to'qishmoqda. Chust mahsulotlarining jozibadorligi ularning qulayligida, go'zalligi esa soddaligida. Uzoq vaqt davomida

Chust markazida qurolsozlarning to'rtidan biri - suzangaron bo'lgan, bu yerda hunarmandlar pichoqlarni maxsus ustaxonalarda yasashgan. Xo'sh, nima uchun Chust pichoqlari shu qadar mashhur va eng yuqori sifatli hisoblanadi? Afsonalar mavjudki, unga ko'ra mahalliy hunarmandlar eng kuchli jangchilarning qonidan tomchilarni metallga qo'shib qo'yishgan. Ular pichoq jangchi kabi kuchli bo'lishiga ishonishgan. Darhaqiqat, qazish ishlari paytida juda ko'p pichoqlar, o'q uchlari va qilichlar, aslida mukammal holda topilgan. Haqiqiy Chust pichog'i har doim sifatni go'zallik bilan birlashtirishi mumkin bo'lgan, va zamonaviy dizaynerlar ham tashqi ko'rinish va funktsionallikning yuqori estetik afzalliklariga intilishadi. Bunday pichoqning tig'i tekis, kengligi 3-4 santimetrga teng. Uzunlik, ishlatilishiga qarab, 10 santimetrdan 20 santimetrgacha. Faqatgina "tolbargi pichog'i" o'tkir tig'ga ega, u asosan hayvonlarni so'yishda ishlatiladi. "To'g'ri pichoq" qadimdan ishlatilib kelinayotgan pichoq turi bo'lib, pichoqchilikda pichoq tig'ining uchi qayrilmay to'g'ri chiqqan bo'ladi. "Hisor pichoq", "echki pichoq" va "bodomcha pichoq" biroz bodom shaklidagi bukilish bilan tugaydi.

Pichoqlarni Rossiyaga muntazam ravishda yetkazib berish o'tgan asrning 70-yillarida, Chustda butun taniqli mahalliy hunarmandlar yig'ilgan O'zbekistondagi katta, pichoq ishlab chiqaradigan yagona zavod qurilishi bilan boshlangan. Shu bilan birga, Chust fabrikasining pichoqlari deyarli barcha yodgorlik do'konlarida paydo bo'ldi. Shunday qilib, ommaviy shuhrat qozongan Chust pichog'i, aniqrog'i uning keng tig'li va tekis tutqichli o'rta kattalikdagi oshpichoq (oshxona pichog'i) bo'ldi. Va faqat hunarmandlar va kolleksionerlar haqiqiy Chust pichog'i haqida biladilar. Hozirgi kunda fabrikada shtamplangan mahsulotlarga emas, balki butun dunyoda Chust pichog'ini ulug'lagan aniq ustalarning mahsulotlariga talab katta.

Chust ustalari yasagan pichoqlar boshqa pichoqlardan keskin farq qiladi. Pichoqning dasta hamda tig'i uzunroq, tig'ining uchi tashqariga, dastasining uchi ichkariga tomon qayrilgan bo'ladi. Chust shahrida pichoqchilik an'analari hali ham davom etib kelmoqda.

Farg'ona vodiysida Chust asosiy pichoq tayyorlash joyi bo'lib, u boshqa pichoqchilik maktablaridan mutlaqo farq qiladi. Chust pichoqlari shaklining soddaligi hamda siqiligi bilan mashhur. 1932-yilda Chustda „Qizil kuch“ nomli artel ochilib, unda pichoqlar ishlab chiqarila boshlanadi. Ba'zi og'ir qo'l mehnatlari

stanoklarda bajarilgan. Ustalar pichoq tig'larini yasash uchun eski arralar va podshipniklardan foydalanganlar. Pichoq dastalari esa hayvon shoxlaridan va yog'ochlardan yasalgan.

1949-yildan boshlab artel tuman maishiy xizmat ko'rsatish kombinati deb yuritildi. Keyinchalik, 1970-yilda Chust shahrida pichoq ishlab chiqarish zavodi qurildi. Chust pichoqlarining dovrug'i butun mamlakatga taraldi. Chust pichoqlari sobiq Ittifoq ko'rgazmalaridagina emas, balki Hindiston, Suriya, Polsha, Turkiya, Bolgariya, Vengriya, Belgiya, Shvetsiya va boshqa chet mamlakatlardagi ko'rgazmalarda ham munosib o'rinlarni egalladi. 1980-yili Nyu-Delida ochilgan III-Xalqaro Osiyo yarmarkasiga 10 xil Chust pichog'i yuborilgan edi

Chust pichog'i ham boshqa milliy pichoqlar kabi uchta qismdan iborat: tig', dasta, qin.

Tig'-pichoq tig'i, pichoqning gulbanddan yuqorigi, ya'ni kesadigan qismi. Qadimdan tig'ni o'tkirlash va silliqlashga katta e'tibor berilgan. U bigiz, qalam, naqsh, naycha qalam kabi o'yg'ich qalamlar bilan bezatiladi. Chust pichoqlari dastasi o'ziga yarasha usullar bilan yasaladi: naqshinkor dasta, yorma va suqma dastalar.

Chust ustalari yiliga 500 ming donagacha esdalik pichoqlarini ishlab chiqaradilar.

CHUST DO'PPILARI. Chustda qadimdan do'ppichilik hunari kengaytirilgan bo'lib, hozirgi vaqtga qadar o'z o'rniga ega.

Chust shuningdek, bosh kiyimlari bilan ham mashhur. Ushbu shaharning do'ppilari naqshlari va balandligi bilan boshqalarnikidan farq qiladi. Ular

o'ziga xos ma'noga ega bo'lgan turli xil naqshlarga ega. Chust do'ppisi to'q yashil shoyi yoki satindan karjli qilib tayyorlanadi: tepasining har bir karjida 4 ta qalampir nusxa yoki bodom shakli, kizagining har bir karjida 4 tadan mehrob (yarim doira) shakli kashta bilan sidirg'a qoplab oq (ip yoki ipak) ipda tikiladi. Tayyor do'ppining tepasi kizagidan murabba shaklida bo'rtib chiqadi (boshqa do'ppilarning tepasi yarim doira shaklida bo'ladi).

Chust do'ppisi to'rtburchak shaklga ega, lekin agar siz uni qatlasangiz, u tekis va juda qulay bo'lib qoladi, uni cho'ntagingizga solish ham oson. Naqshlar har ikki tomonining ustiga tikilgan bo'lib, qalampir nusxalisi hayot, oilaviy farovonlik ramzi hisoblanadi va yomon ko'zdan saqlaydi deb ba'zilar ishonishadi.

Bosh do'ppining pastki qismida har ikki tomondan to'rttadan, o'n oltita element kamar shaklida naqshlangan bo'lib, boshning pastki qismiga qo'llaniladi, bu hayot va o'limning xususiyatini anglatadi. Afsonalarga ko'ra, bu elementlar boylikni o'ziga jalb qiladi va hayotiy energiya zahirasi beradi, ammo ularni oq vaznsiz bulutlar deb xato qilish oson. Ular qora yoki to'q yashil matoga oq ipak ipda naqshlanadi. Ushbu komponentlar o'zgarmagan. Ammo, kizak va jiyaklar ichidagi naqshlarga diqqat bilan qarasangiz, takrorlashni deyarli topolmaysiz. Har safar tikuvchilar (har bir bosh suyagida 3,5 dan 4 minggacha bo'lgan) hunarmandning moyilligiga mos keladigan va o'ziga xos ramziy ma'noga ega bo'lgan yangi naqsh hosil qiladi.

Bundan tashqari Namanganda G'urumsaroy kulolchilik maktabi mashhurdir. G'urumsaroy qishlog'i yurtimizda kulolchilik an'analarini davom ettirib kelayotgan va ko'plab usta kulollar etishib chiqqan qadimiy joy hisoblanadi. Shuningdek, vodiya ikkinchi bo'lgan G'urumsaroy kulolchilik maktabiga manbaalarda yozilishicha, usta Ko'ki degan odam 1700 yillarda kelib, shu yerda yashab kulolchilikka asos solgan. Bunga qishloq tuprog'ining tozaligi, olovga o'ta chidamliligi, havosini tozaligini asosiy sabab bo'lgan.

Usta Ko'ki kulolchiligini uzoq yillar davom etishiga sababchi bo'lgan ustalar Usmon, Diyor, To'xta buva, Xokim tavoqchi, Turob tavoqchi, Sodiq kulol, usta Soti, usta Xayitboy, usta Maxmud, Maqsud tavoqchilar G'urumsaroy kulolchilik maktabining ham davomchilari sanaladilar. Ular qo'lida sayqal topgan barkash, nimbarkash, nimtavoq, damtovoq, qaymoqdon, kosa, piyola, qo'shquloq, katta ko'zalagancha kabi kulolchilik buyumlari bejirimligi, ranglarining tiniqligi va qulayligi bilan dovrug' qozongan. Hozirgi kunda bu maktab usta kulol, respublika va xalqaro tanlovlar g'olibi Vahobjon Buyayev va uning shogirdlari orqali davom etib kelmoqda.

Bugungi kunda yurtimizda boy tarixga ega an'anaviy badiiy hunarmandchilikni rivojlantirish bo'yicha bir qator ishlar amalga oshirilmoqda. Xususan, hunarmandchilikni yanada rivojlantirish va hunarmandlarni qo'llab-quvvatlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida 28.11.2019 yildagi PQ-4539-sonli O'zbekiston Respublikasi prezidentining qarori qabul qilindi. Bu qarorda mamlakatimizda milliy hunarmandchilik, xalq badiiy va amaliy san'atini rivojlantirish, bu orqali xalqimizning boy madaniy merosi va tarixiy an'analarini

to'liq saqlab qolish, band bo'lmagan aholini, ayniqsa yoshlar, ayollar va kam ta'minlangan oilalarni hunarmandchilikka keng jalb etish orqali ularning ish bilan bandligini ta'minlash maqsadida bir qator vazifalar belgilab qo'yildi.

O'zbekiston Respublikasi Savdo-sanoat palatasi, "Hunarmand" uyushmasi, Madaniyat vazirligi, Turizmni rivojlantirish davlat qo'mitasining respublika hududlarini hunarmandchilik faoliyatining asosiy yo'nalishlari bo'yicha ixtisoslashtirish va ularga hunarmandchilik mahsulotlarini chet el bozorlarida namoyish etish va sotish uchun ko'maklashish maqsadida O'zbekiston Respublikasining xorijdagi diplomatik vakolatxonalarini biriktirish to'g'risidagi takliflari ma'qullandi. O'zbekiston Respublikasining xorijdagi diplomatik vakolatxonalari "Hunarmand" uyushmasi, Savdo-sanoat palatasi hamda Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklari murojaatiga asosan o'ziga biriktirilgan hududlardan boshqa hududlarda faoliyat yurituvchi hunarmandlar mahsulotlarini chet elda namoyish etish va sotishda ham har tomonlama amaliy yordam ko'rsatishi belgilab qo'yildi. Bundan tashqari har bir viloyatda hunarmandchilik bozorlari tashkil etish bo'yicha hududlar belgilab berildi.

Bundan ko'rinib turibdiki, an'anaviy badiiy hunarmandchilikni yanada rivojlantirish, uni jahon bozoridagi qadr va qiymatini oshirish bo'yicha imkoniyatlar yurtimizda yetarlidir. An'anaviylikdan chetlashmagan hamda zamon talablariga tayangan holatda hunarmandchilikni sayqal toptirish bugungi kundagi dolzarb masaladir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston hunarmandchiligi va amaliy san'ati ensiklopediyasi. 1-qism.- Toshkent: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" davlat ilmiy nashriyoti. 2016.
2. Xalq hunarmandlari. Sovet O'zbekiston san'ati. 1987 yil №7-son.
3. O'zbekiston hunarmandchiligi va amaliy san'ati ensiklopediyasi. 2-qism.- Toshkent: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" davlat ilmiy nashriyoti. 2017.
4. Dekarativno-prikladnoe iskusstvo. Glava 1. -Moskva. 2015. -s. 6.
5. Y. Ismoilov, B. Ro'zinov. Axsikent- qadimgi farg'ona poytaxti. Namangan, 2013.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Hunarmandchilikni yanada rivojlantirish va hunarmandlarni qo'llab-quvvatlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 28.11.2019 yildagi PQ-4539-son qarori.